

Colierul porumbiței

Ibn Hāzīm (994–1064), născut la Córdoba, supranumit Andaluzul (al-Andalusī), este unul dintre cei mai importanți teologi, filozofi, moralisti, istorici și juriști medievali. A scris în arabă peste patru sute de lucrări, din care s-au păstrat patruzeci, pe teme dintre cele mai diverse, de la dreptul islamic la genealogie, etică, epistemologie, religie comparată, teologie. A fost cunoscut în traduceri latinești încă din vremea sa. Ca polemist, a fost primul care a atras atenția, în scrierile lui teologice și de drept religios, asupra epistolelor juridice ale creștinilor. S-a opus hermeneuticii alegorice, preferând interpretarea literală a Coranului, după metoda teologică *zahirită*.

Ṭawq al-ḥamāma (*Colierul porumbiței*) este singura scriere literară a acestui autor hispanoarab interesat în principal de teologie și drept. Textul s-a păstrat într-o copie manuscrisă datată 1338. Editarea sa a avut drept urmare traducerea în numeroase limbi europene. Este una dintre cărțile-argument pentru susținătorii „teoriei arabe“, după care originea liricii trubadurilor și a *Minnesang*-ului trebuie căutată în literatura arabilor.

Grete Tartler, născută în 1948 la București, este scriitoare, traducătoare, muziciană, profesor asociat la Universitatea din București și la SNSPA; a publicat volume de versuri, eseuri și studii de filozofie interculturală (cele mai recente: *Înțeleptul singuratic – Alfarabius, Avicena, Abubacer; Ibn Tufayl*, Humanitas, 2006, și *Identitate europeană*, Cartea Românească, 2006), scrieri de muzicologie, precum și traduceri din germană, engleză, daneză, arabă clasică.

Ibn Ḥazm al-Andalusī
Abū Muḥammad ‘Alī ibn Aḥmad ibn Sa‘īd

Colierul porumbitei
Tratat despre
dragoste
și îndrăgostiți

Ṭawq al-ḥamāma fī-l ulfa wa-l-ullāf

Traducere din arabă, studiu introductiv, note
și comentarii, indice explicativ de Grete Tartler

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Georgeta-Anca Ionescu
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corectori: Elena Dornescu, Iuliana Pop
DTP: Iuliana Constantinescu

Tipărit la Monitorul Oficial R.A.

Ibn Ḥazm al-Andalusī
Ṭawq al-ḥamāma fī-l ulfa wa-l-ullāf
© HUMANITAS, 2012, pentru prezenta ediție

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

IBN HAZM, ALI IBN AHMAD

Colierul porumbiței: tratat despre dragoste și îndrăgostiți / Ibn Hazm al-Andalusī; trad., pref., note, comentarii și indice: Grete Tartler.–
București: Humanitas, 2012

Index

ISBN 978-973-50-3470-2

I. Tartler, Grete (trad., pref.)

821.411.21.09

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 021 311 23 30 / 0372 189 509

2. Cap despre semnele dragostei

Dragostea are semne pe care istețul le descoperă și de care mintosul se lasă călăuzit. Cel dintâi e lunga otheadă – ochiul fiind poarta cea largă a sufletului prin care pot fi pătrunse tainele, vădite gândurile ascunse și toate adâncurile acestuia din urmă. Vei vedea atunci privitorul că nici nu clipește, că nu se urnește decât dacă mișcă și ființa iubită, că nu se dă la o parte decât dac-o face și ea, apucând în direcția în care apucă și ea, precum cameleonul care se ia după soare. Despre toate acestea am spus în metru *ṭawīl*:

Pe-un altul ochiul meu nu vrea să se oprească,
de parc-ai fi tot ce se zice de-un magnet;
și văzu-mi te urmează oricum te miști, oriunde,
cum în gramatici numele,-urmat de-un epitet.

Alt semn e rostirea unor cuvinte care nu se potrivesc decât ființei iubite, chiar dacă acela care le spune se adresează anume altcuiva; tonul prefăcut poate fi îndată observat de cineva atent. La fel: ascultarea supusă a tuturor celor spuse de iubit;

minunarea de tot ce zice, chiar de-s absurdități și ruperi de-nțelesuri; crezarea ce i se dă, chiar dacă minte; aprobarea a tot ce face, chiar și a nedreptății; mărturia pusă pentru el, chiar de-a păcătuțit; urmarea lui pe orice drum ar apuca și orice-ar zice; graba de a ajunge în locul în care se află cel drag și de a-i sta cât mai aproape; lăsarea oricăror treburi care ar duce la părăsirea lui; nepăsarea în orice împrejurare gravă; abia-mersul când trebuie să se ridice de lângă iubit și să plece. Despre acestea am spus în metru *ḥafīf*¹:

Când mă ridic de lângă tine, merg
cum prinsul care merge către moarte,
dar când spre tine mă îndrept, alerg
ca luna când în goană ceru-mparte;
de-ți stau alături, stau ca stele fixe –
să am de mare-ncetineală parte.

Alte semne de dragoste sunt: tulburarea și cutremurarea îndrăgostitului când își vede iubirea ivindu-se pe neașteptate; neliniștea sa când zărește pe cineva care seamănă cu ființa iubită sau când îi aude numele; și despre acestea am rostit un fragment în metru *ṭawīl*:

Când ochii-mi văd un roșu veșmânt, parcă mi-ar frânge,
parcă mi-ar strânge inima de teamă și de-alean;
privirea sa parcă făcu să curgă sânge
și haina roșie-i ca dintr-un roș șofran².

Alt semn e că omul începe deodată să dea și să risipească tot ce până atunci nu voise – de-acum, parcă numai dăruind ar mai putea fi fericit; așa se arată în tot ce are mai bun și se

---

1. Metrul „ușor“, „mișcat“, „ager“.

2. Când șofranul este închis la culoare, în arabă se adaugă epitetul „roșu“. Cuvântul s-a păstrat ca atare în limba română și provine din verbul *šaffara* „a îngălbeni“.

face dorit. Câți zgârșiți n-au devenit darnici, câți morocănoși nu s-au descreșit, câți fricoși nu s-au vrednicit, câți vulgari nu s-au rafinat, câți proști nu s-au cultivat, câți neîngrijiți nu s-au împodobit și câte stârpituri nu s-au înfrumusețat, câți bătrâni n-au întinerit, câți sihaștri n-au păcătuit – și câți oameni care își bine-păziseră purtările nu s-au făcut de rușine!

Toate acestea ies la iveală înainte ca focul iubirii să crească și pojarul să se întetească; dar după izbânda iubirii și înstăpânirea asupra prăzii vei vedea șoapte de taină și îndepărtarea îndrăgostitului de toți cei de față, în afară de ființa iubită. Despre toate acestea am strâns câteva semne în metru *basit*:

Cu patimă ascult când pomenit mi-e dragul
și-al său parfum de ambră-l simt; în șezătoare
când îl aud vorbind, n-aud pe cei din jur,
ci doar împodobita-i rostire-ncântătoare;
emirul credincioșilor dac-ar fi cu mine
nu mi-aș schimba iubitul pe-asemena adorare.
Silit de sunt să plec de lângă el, cu capul
întors merg, ca jivina rănită la picioare.
Asupra-i ochii-mi stau, chiar dacă pleacă trupul,
cum cel ce se îneacă spre țărnul ce dispare;
parcă-s lovit de valuri și sufocat de pulberi
sau flacăra, îndată ce-l cred în depărtare!
Dacă mă-ntrebi: la cer crezi că se poate-ajunge?
Răspund: da, știi și scara, și locul de intrare.

Alte semne și dovezi care ies la iveală pentru oricine are ochi să vadă: marea bucurie de a fi alături de cel drag la loc strâmt și de a se strânge cât mai aproape la loc larg; strădania de a atinge lucruri atinse de celălalt; multele ocheade pe furiș, aplecarea pentru a te sprijini de cel drag; dorința de a-i atinge mâna în timpul discuției, de a-i atinge oricare parte din trup lăsată la vedere; de a bea ce a rămas de la el, căutând, pentru aceasta, a întâlni locul unde a pus el buzele.

Sunt și semne contradictorii – pe măsura țelurilor și întâmplărilor ce le stârnesc, pe măsura cauzelor care le pun în mișcare și a gândurilor ce le dau ghes.

Or, contrariile se aseamănă, iar lucrurile care întrec culmile deosebirii, întâlnindu-se în trecerea granițelor contradicției, ajung să fie la fel; aceasta fiind una dintre voile lui Allah, care uluiește mințile. De pildă: gheața ținută mai mult în mână are efectul focului, bucuria nemăsurată ucide asemenea nemăsuratei dureri, râsul prea mult face să curgă lacrimile – și altele asemenea, din care găsim destule în viață. Aflăm de aceea și că iubiiții preaindestulați de amor fug fără motiv unul de altul, se contrazic pentru orice fleac și se ceartă cu bună știință, pândindu-se și interpretând după alt înțeles tot ce spun – toate acestea fiind încercări de a afla ce cred cu adevărat unul despre altul.

Deosebirea dintre aceștia și adevărata îndepărtare, diferența dintre contrazicerea din ură și certurile din dragoste stă însă în împăcare. Într-adevăr, vezi îndrăgostiții ajunși la asemenea neînțelegere, încât nu s-ar potoli nici la cei liniștiți decât după multă vreme, și niciodată la cei ce se urăsc – îi vezi întorcându-se la cea mai frumoasă însoțire și uitând de orice muștrare și neînțelegere, revenind într-o clipă la râsete și alinturi; și asta de mai multe ori într-un timp scurt. Dacă vedeți așa ceva la doi oameni, fără îndoială îi leagă o iubire tainică și judecata voastră asupra lor nu vă fie umbrită! Dar așa ceva, am observat adesea, nu se întâmplă decât dacă iubirea e reciprocă și cei doi se înțeleg cu adevărat.

Semne sunt și când îl vei afla pe îndrăgostit ascultând cu plăcere și rostind cu dulceață numele celui drag, până la a face din asta o manie; nimic nu-l mulțumește mai mult, puțin îi pasă că toți cei de față au urechi și ochi să priceapă. Iubirea te face orb și surd; de-ar putea îndrăgostitul să audă, în locul unde se află, vorbindu-se și pomenindu-se numai de dragul său, n-ar mai pleca de acolo în ruptul capului.

I se întâmplă câte unui înamorat să înceapă a mânca: gura sa mestecă până când îi vine în gând amintirea iubitului – și deodată înghițitura îi rămâne în gât. La fel cu apa; sau, într-o discuție, va vorbi vioi numai până-i va trece prin minte ceva de-

spre cel iubit; vei desluși atunci o schimbare în graiul său și o scurtare a vorbelor, tăcere, ochii plecați, cădere în sine – și, dacă avusese chipul senin, mișcărilor agere, ajunge greoi, încovoiat, cu sufletul rățâcit și gesturi înghețate, supărându-se de orice vorbă și mâniindu-se de întrebări.

Alte semne mai sunt: retragerea și bucuria de a rămâne singur, slăbirea trupului fără ca acesta să sufere de fierbințeală, fără vreun rău care să-i împiedice mișcărilor, precum și mersul, dovadă nemincinoasă și veste netrădătoare despre o ascunsă supărare a sufletului.

Veghea îi necăjește adeseori pe îndrăgostiți și mulți poeți au zugrăvit-o, povestind despre ei că ar fi păstori ai stelelor și descriind lungimea nopților. Despre acestea, pomenind și păstrarea tainei și arătând că iese la iveală după anumite semne, am spus în metru *wāfir*¹:

Norii-nvățând de la pleoapele mele
răspândesc o ploaie-n șuvoaie;
mi-e noaptea ortac în durerea de tine;
sau la veghe m-ajută, m-ogoaie?
Dacă beznele nu vor sfârși până somnul
nu se-ndură pleoapa-mi să-mbaie,
cale spre zori n-o mai fi niciodată
și va crește doar veghea, văpaie.
Noaptea aceasta cu stele sub nouri
de privire ascunse ca-n straie,
parcă-i ființa-n adâncu-mi de dor pentru tine:
doar prin gând vezi ce doruri o taie.

Despre asemenea simțiri am mai scris și acest fragment, în metru *kāmil*:

Stele păstoresc – stăpân li-s,
de sunt fixe-ori mișcătoare;
ele-s noaptea lămpi de patimi

---

1. Metrul „îmbelșugat“.

ce-mi aprind în gând dogoare;
Parcă paznic de grădini sunt:
verdele-n narcise-apare.
Ptolemeu de-ar fi în viață,
astronom m-ar crede¹, mare!

Într-adevăr, adesea un lucru e pomenit prin evocarea cauzei lui. Mi s-a întâmplat în versurile de mai sus să fac o comparație dublă în același vers: „Parcă ele și noaptea-s lămpi de patimi.“ Lucru rar în poezie. Dar am izbutit ceva și mai și: o comparație triplă într-un vers și cvadruplă în altul, după cum se poate vedea în fragmentul pe care-l dau chiar acum:

E un cuprins de dor: nu doarme, ci veghează
sub vinul calomniei ciudat vrea să se poarte
și în aceeași clipă se-arată – o, minune!
ca dușman, ca prieten, ca-n preajmă, ca departe;
de parcă pasiunea, gonirea, muștrul, placul
iubiților sunt aștri: cresc, scad; rea, bună soarte!²
Eu am un semn anume, dovadă ce nu minte,
cum sunt cele ce dau problemele deoparte:
de mi-ai veni în preajmă, s-ar duce-ntunecimea
și mi-ar rămâne-n jur lumina, fără moarte.

Alt motiv de veghe este când iubiții se ceartă fără a ști dacă muștrările sunt întemeiate; atunci îngrijorarea lor crește până ce lucrurile se lămuresc; când fie că povara se duce, fie că nelișiștea se schimbă în tristețe și în disperare de teama alungării.

Se întâmplă ca îndrăgostitul să se supună asprimii iubitului – ceea ce va fi lămurit în capitolul cu pricina, dacă vrea Allah Preaînaltul.

---

1. Astronomia arabă, ca și filozofia nereligioasă, a fost puternic influențată de vechii greci.

2. Cei patru termeni sunt: pasiunea, gonirea, muștrarea, plăcerea, comparați cu creșterea, descreșterea, răul și binele aduse de aștri.

Printre supărările amorului mai sunt: puternica tulburare, uluirea care înmoaie picioarele, copleșindu-l pe cel ce-și vede iubitul întorcându-și chipul și evitând întâlnirile; semne mai sunt atunci oftatul, puțina mișcare și geamătul unui suflet îndurerat.

Despre acestea am scandat un poem din care voi spune numai un vers:

Frumoasa răbdare e ferecată
și libere-s lacrimi să curgă.

Alt semn e să vezi că îndrăgostitul apreciază neobișnuit de mult neamurile ființei adorate – pe toți cei apropiați și pe însoțitori: mai mult chiar decât propria familie, pe sine însuși și pe propriii însoțitori.

Plânsul face și el parte dintre semne, dar în felurite chipuri. Unii plâng îndată ce vor, cu lacrimi multe și grabnice; alții, cu ochii uscați, nu lăcrimează deloc: dintre aceștia fac parte și eu. Asta mi se trage, pesemne, de la faptul că obișnuiam să mănânc tămâie pentru palpitațiile de care sufeream în copilărie. Dacă o mare nenorocire mă lovește pe neașteptate, simt inima gata să-mi plesnească și în gât un nod mai amar decât colocvintul¹, amuțesc și parcă mi se oprește răsuflarea; dar ochii nu mi se umezesc și numai arareori lăcrimează pentru ceva.

O istorie mă face să-mi amintesc de ziua când, împreună cu amicul meu Abū Bakr Muḥammad ibn Ishāq, mi-am luat rămas-bun de la Abū ‘Āmir Muḥammad ibn ‘Āmir, ierte-l Allāh, căci ne era prieten; atunci pornea el în călătoria spre

---

1. Plantă de deșert, din familia cucurbitaceelor (*Colocynthis vulgaris*), mult citată în poezia preislamică arabă ca simbol al amărăciunii și durerii. Miezul fructului încă necopt e folosit în medicină pentru tratarea multor afecțiuni, inclusiv ca antidot la mușcăturile de șarpe. În doză prea mare devine o substanță otrăvitoare; pe de altă parte, sâmburii fructului copt, care nu sunt amari, pot fi mâncați (beduinii extrag din ei ulei pentru gătit). Această ambivalență (binele și răul conținute în aceeași măsură, depinzând de modul de folosire) a făcut din colocvint un simbol aproape nelipsit în tratatele despre iubire.

Răsărit, după care nu l-am mai văzut. Abū Bakr începu să plângă, scandând, drept pildă, un vers:

Cu-adevărat un ochi ce n-a plâns la despărțire
asupra-ți tot ce are din lacrimi i-un ochi sec.

Vers care făcea parte dintr-o elegie închinată lui Yazīd ibn ‘Umar ibn Hubayra, ierte-l Allah.

Cum ne aflam pe țărmul mării, la Malaga, am început să-mi arăt și eu marea supărare și disperare, dar ochiul nu mă ajuta deloc – așa că am citat ca răspuns lui Abū Bakr:

Bărbatul ce nu-și dă comoara de răbdare,
de el când te despați o stană e, de piatră.

Despre înlăcrimarea pe care o arată de obicei oamenii voi rosti începutul unei *qașīda*¹ pe care am compus-o pe când nu eram prea copt:

Dovada disperării e-un foc ce-n inimi bate
și lacrima pe-obraz curgând nestăvilite;
când pătimașul taina în suflet și-o abate,
de lacrimă-i trădată – secretul e vădit;
dar când din pleoape curg șuvoaie, ele-arată
că-n inimă-i o boală ce mistuie cumplit.

Se mai întâmplă în iubire și neîncrederea, bănuiala că altceva spun cuvintele celui alt, interpretarea lor pe dos; și astfel încep muștrările între îndrăgostiți.

Cunosc eu pe unul care din fire era cel mai încrezător, cu sufletul cel mai larg, cel mai îndurător și mai înțelegător – dar nu răbda nimic din partea ființei iubite; ceea ce m-a făcut să scandez în metru *munsariḥ*²:

---

1. *Qașīda* e genul cel mai frecvent al poeziei preislamice și clasice arabe, poem monorimat, cu versul împărțit în două emistihuri, cu o introducere și clișee tematice obligatorii.

2. Metrul „liber“, „nelegat“.

De fleacurile tale sunt neîncrezător,
căci demn e de dispreț orice nepăsător –
el cauza n-o vede a certei, alungării;
or – doar dintr-o scânteie pârjolul își ia zbor.
La fel, mărește fapte vin din mărunte gesturi
și dintr-un sâmbur mic cresc arbori până-n nor.

Adesea vezi că îndrăgostitul nu e prea sigur de puritatea
simțirii făpturii iubite, că se arată reținut unde n-avea nici o reți-
nere și își lustruiește vorbirea, mișcărilor, privirea, mai ales dacă
are nenorocirea de a fi pe nedrept cicălit și musturat.

Alt semn e grija purtată celui drag, păstrarea tuturor faptelor
sale în amintire și încercarea de a afla totul despre el, amănunte
și lucruri de seamă; precum și dorința de a-i urma toate mișcă-
rile. Pe viața mea! În asemenea cazuri îl vezi pe prost deven-
nind deștept și pe neștiutor, isteț.

Istorioară¹

Într-o zi mă aflam la Almeria, așezat în dugheana lui Isma‘îl
ibn Yūnus, doctor evreu foarte priceput în *firāsa*, ghicirea după
fizionomie. Ne aflam într-o adunare. Muğāhid ibn al-Husayn
al-Qaysī îl întrebă:

— Ce spui despre omul acesta?

---

1. Cuvântul *ḥabar*, care cuprinde sensurile de veste, înștiințare, nou-
tate, zvon, poveste, problemă, din aceeași familie cu *ḥibra*, „experiență“,
sau cu *muḥbir*, „reporter“, este folosit de autor de câte ori „documentează“
anecdotic; am folosit cuvântul „istorioară“, sugerând astfel ceva care nu
e inventat, ci aflat, povestit, legat de realitate și de experiența cuiva. În
unele ediții, traducătorii au renunțat să mai insereze acest subtitlu, trecând
direct la povestioara anecdotică.

Și arată spre unul ce se ținea mai la o parte, pe nume Hâtim, poreclit Abū-l Baqā’.

Doctorul privi scurtă vreme spre el și zise:

— E un îndrăgostit mistuit de patimă.

— Drept ai grăit, dar de unde știi?

— După o anume împietrire a chipului, dar nu și a mișcărilor, de unde am înțeles că e numai îndrăgostit, nu bolnav.

Cuprins

Teologul hispanoarab despre iubire:

„Împrospătați-vă sufletele cu cele trecătoare“	5
1. Ibn Șazm și Andaluzia epocii	5
2. Viața și opera lui Ibn Șazm.	9
3. <i>Colierul porumbiței</i> , geneză, manuscris	14
4. Morala, psihologia, teologia lui Ibn Șazm. Despre iubire..	16
5. Stilul lui Ibn Șazm. Probleme de traducere	25
<i>Notă asupra ediției</i>	31

COLIERUL PORUMBIȚEI

Tratat despre dragoste și îndrăgostiți

Precuvântare.	35
<i>Împărțirea</i>	39
<i>Cuvânt despre natura dragostei</i>	42
Cap despre semnele dragostei	51
Cap despre cine se îndrăgostește în somn.	61

Cap despre cine se îndrăgostește din descriere	64
Cap despre iubirea la prima vedere	67
Cap despre îndrăgostirea după îndelungare	71
Cap despre cei care se îndrăgostesc de o calitate și cărora apoi nu li se mai pare alta bună, dacă diferă	76
Cap despre aluzia prin cuvânt	80
Cap despre semnele din ochi	82
Cap despre schimbul de epistolii	85
Cap despre sol	87
Cap despre păstrarea tainei	90
Cap despre darea pe față a tainei	96
Cap despre supunere	100
Cap despre nesupunere	107
Cap despre cel care muștră	108
Cap despre cel care vine în ajutor	110
Cap despre supraveghetor	114
Cap despre clevetitor	118
Cap despre unire	127
Cap despre fereală	138
Cap despre statornicie	153
Cap despre trădare	160
Cap despre despărțire	163
Cap despre cel împăcat cu starea sa	177
Cap despre topirea din dragoste	188
Cap despre consolare și uitare	192
Cap despre moarte	207
Cap despre urâciunea păcatului	216
Cap despre virtutea înfrâului	245
<i>Indice explicativ de nume proprii și toponime . . . . .</i>	<i>265</i>